

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA KICHIK GURUHLARDA ISHLASH ASOSIDA O'QUVCHILARNING NUTQINI O'STIRISH

Ibodullayeva Nozliya Asatullo qizi

O'zbekiston milliy pedagogika universitetining 4-bosqich talabasi.

nozliyaibodullayeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20174681>

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida kichik guruhlarda ishlash texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quvchilarning nutqini rivojlantirish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. O'qish savodxonligi darslarida hamkorlikda o'qitish metodlarini qo'llash o'quvchilarning og'zaki nutqi, muloqot madaniyati va fikrni izchil bayon etish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Tadqiqot davomida tajriba-sinov ishlari o'tkazilib, kichik guruhlarda ishlash asosida tashkil etilgan darslarning samaradorligi aniqlangan. Olingan natijalar kichik guruhlarda ishlash o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda muhim pedagogik vosita ekanligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, kichik guruhlar, nutqni rivojlantirish, hamkorlikda o'qitish, boshlang'ich ta'lim.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida o'quvchilarning shaxsiy rivoji, mustaqil fikrlashi va nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning nutqini rivojlantirish keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qish va muloqot qilish uchun muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslari o'quvchilarning o'qish, tushunish, fikrni ifodalash va muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirishda yetakchi fanlardan biridir. Ushbu darslar orqali o'quvchilar matnni idrok etish, mazmunini anglash, o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda bayon etishga o'rganadilar. Shu sababli o'qish savodxonligi darslarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchini faollashtirish, uni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish muhim hisoblanadi. Bu borada kichik guruhlarda ishlash texnologiyasi samarali pedagogik vositalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Kichik guruhlarda ishlash o'quvchilarning o'zaro muloqotini kuchaytiradi, fikr almashish imkoniyatini yaratadi va nutqiy faollikni oshiradi.

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida kichik guruhlarda ishlash orqali o'quvchilarning nutqini rivojlantirish masalalari yoritiladi hamda tajriba-sinov ishlari natijalari asosida ilmiy xulosalar beriladi.

1. O'QISH SAVODXONLIGI VA NUTQ RIVOJI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

O'qish savodxonligi boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida muhim o'rin tutuvchi asosiy kompetensiyalardan biri hisoblanadi. U o'quvchining matnni to'g'ri, ravon va ongli o'qishi bilan bir qatorda, o'qilgan axborotni tushunishi, tahlil qilishi hamda mazmuni yuzasidan mustaqil fikr bildira olishini ham o'z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o'qish savodxonligi faqat texnik ko'nikma sifatida emas, balki nutqiy, kognitiv va kommunikativ rivojlanishni ta'minlovchi muhim omil sifatida talqin etiladi. Pedagog olimlarning ta'kidlashicha, o'qish jarayoni nutq rivojining asosiy manbalaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish, grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish

hamda fikrni mantiqiy va izchil ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi. O'qish davomida o'quvchi yangi so'z va iboralarni o'zlashtiradi, ularning ma'nosini anglaydi va nutq jarayonida qo'llashga harakat qiladi. Natijada o'quvchining og'zaki nutqi boyiydi, ifodali va ravon bo'lib boradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq rivojlanishi asosan o'qish savodxonligi darslari jarayonida amalga oshadi. Ushbu darslarda matnni ifodali o'qish, savollarga javob berish, mazmunini qayta hikoya qilish, matn asosida suhbat va muhokama tashkil etish kabi faoliyat turlari keng qo'llaniladi. Mazkur faoliyatlar o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish bilan birga, ularning tafakkurini faollashtiradi, nutqiy faollik va muloqot madaniyatini shakllantiradi. Matn ustida ishlash jarayonida o'quvchilar nafaqat axborotni qabul qiladi, balki uni tahlil qilish, asosiy va ikkilamchi fikrlarni ajratish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash hamda xulosa chiqarishga o'rganadi. Bu jarayon o'quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, o'qilgan matn yuzasidan o'z munosabatini bildirish va baholash nutqning mantiqiyliги hamda izchilligini ta'minlaydi.

Psixolog va pedagog olimlarning tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, nutq rivoji faqat eshitish va o'qish bilan emas, balki faol muloqot jarayonida shakllanadi. Shu bois o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarni faqat individual o'qish bilan cheklab qo'yish nutq rivoji uchun yetarli emas. Individual o'qish jarayonida o'quvchi matnni tushunishi mumkin, biroq fikrini og'zaki tarzda bayon etish, savol berish va bahsda ishtirok etish imkoniyatlari cheklanadi. O'quvchilarning o'zaro muloqotini tashkil etish, ularni fikr almashishga undash va hamkorlikda ishlashga jalb etish nutqiy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zaro muloqot jarayonida o'quvchilar savollar beradi, javoblarni muhokama qiladi, o'z fikrini asoslab berishga harakat qiladi va boshqalarning fikrini tinglashni o'rganadi. Bu esa og'zaki nutqning rivojlanishi, fikrni erkin va ravon ifodalash ko'nikmalarining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, o'qish savodxonligi va nutq rivoji o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, mazkur bog'liqlikni ta'lim jarayonida samarali tashkil etish boshlang'ich ta'limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Aynan shu jarayonda kichik guruhlarda ishlash texnologiyasi o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

2. KICHIK GURUHLARDA ISHLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchini faollashtirish, uni ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu vazifani amalga oshirishda hamkorlikda o'qitish texnologiyalari, xususan, kichik guruhlarda ishlash usuli alohida ahamiyat kasb etadi. Kichik guruhlarda ishlash o'quvchilarning o'zaro muloqotini kuchaytiradi, fikr almashish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda nutqiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik adabiyotlarda kichik guruhlarda ishlash texnologiyasi hamkorlikda o'qitishning samarali shakli sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, ta'lim jarayonida o'quvchilar birgalikda ma'lum vazifalarni bajarish orqali bilimlarni o'zlashtiradi, o'zaro yordam ko'rsatadi va umumiy natijaga erishishga intiladi. Bu jarayonda har bir o'quvchi o'z fikrini bildirish, savol berish va javoblarni muhokama qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Kichik guruhlarda ishlashning pedagogik ahamiyati shundaki, unda o'quvchilarning individual xususiyatlari hisobga olinadi. Guruh a'zolari o'z imkoniyatlari darajasida faoliyat olib boradi, kuchli o'quvchilar boshqalarga yordam beradi, nisbatan sust o'quvchilar esa muloqot jarayonida faolroq bo'lishga undaladi. Natijada ta'lim jarayonida ijobiy psixologik muhit shakllanadi va o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun kichik guruhlarda ishlash ayniqsa samarali bo'lib, bu yoshda bolalar tengdoshlari bilan muloqot qilish orqali bilimlarni tezroq va chuqurroq o'zlashtiradilar. Guruhda ishlash jarayonida o'quvchilar o'z fikrini og'zaki tarzda bayon etishga, boshqalarning fikrini tinglashga va hurmat qilishga o'rganadi. Bu esa ularning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning nutqi faol muloqot jarayonida tezroq rivojlanadi. Kichik guruhlarda ishlash jarayonida o'quvchilar savol berishga, javoblarni aniqlashtirishga, bahs-munozarada ishtirok etishga majbur bo'ladi. Bu esa ularning nutqini faollashtiradi, so'z boyligini kengaytiradi va fikrni izchil ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi. Kichik guruhlarda ishlash texnologiyasi o'qituvchidan darsni puxta rejalashtirishni, aniq maqsad va vazifalarni belgilashni talab etadi. O'qituvchi guruh ishini tashkil etishda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi, vazifalarni tushunarli va aniq shaklda berishi lozim. Shu bilan birga, o'qituvchi guruhlar faoliyatini nazorat qiladi, yo'naltiradi va zarur hollarda maslahat beradi. Ta'lim jarayonida kichik guruhlarda ishlash o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarni ham yangi bosqichga olib chiqadi. O'qituvchi bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, tashkil etuvchi va maslahat beruvchi rolini bajaradi. Bu esa o'quvchilarning mustaqilligini oshiradi va ularning ta'lim jarayoniga bo'lgan mas'uliyatini kuchaytiradi. Xulosa qilib aytganda, kichik guruhlarda ishlashning pedagogik asoslari o'quvchilarning faolligi, muloqoti va nutqiy rivojini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ushbu texnologiya boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida nutqni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

3. O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA KICHIK GURUHLARDA ISHLASH USULLARI VA ULARNING NUTQ RIVOJIGA TA'SIRI

Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida kichik guruhlarda ishlash usullaridan samarali foydalanish o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kichik guruhlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarni faol muloqotga jalb etadi, fikr almashish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda og'zaki nutqning tabiiy rivojlanishini ta'minlaydi. Quyida o'qish savodxonligi darslarida nutqni rivojlantirishga xizmat qiluvchi asosiy usullar va ularning metodik jihatlari yoritiladi.

3.1. Matnni rollarga bo'lib o'qish usuli

Matnni rollarga bo'lib o'qish usuli kichik guruhlarda ishlashning samarali shakllaridan biri hisoblanadi. Ushbu usulda o'quvchilar matndagi qahramonlar rollarini o'zaro taqsimlab oladi va matnni ifodali o'qishga harakat qiladi. Natijada o'quvchilarning talaffuzi, nutq ohangi, pauza va urg'ularni to'g'ri qo'llash ko'nikmalari shakllanadi. Masalan, ertak yoki hikoya matni tanlanadi va guruh a'zolari qahramonlar rolini bajaradi. Har bir o'quvchi o'z roli doirasida matnni ifodali o'qib, qahramonning kayfiyati va xarakterini nutq orqali ifodalashga intiladi. Bu jarayon o'quvchilarning nutq ifodaliligi va muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

3.2. Guruhda savol-javob va suhbat tashkil etish

Savol-javob usuli o'qish savodxonligi darslarida nutqni rivojlantirishning muhim vositalaridan biridir. Kichik guruhlarda savol-javob tashkil etish o'quvchilarning fikrni aniq va ravon bayon etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Masalan, matn o'qib bo'lingach, guruh a'zolari bir-biriga mazmun yuzasidan savollar beradi. Savollar oddiy faktlarni aniqlashdan tortib, muammoli va tahliliy savollargacha bo'lishi mumkin. O'quvchilar savollarga javob berish

jarayonida o‘z fikrini asoslashga, dalillar keltirishga harakat qiladi. Bu esa nutqning mantiqiyligini va izchilligini ta‘minlaydi.

3.3. Matn asosida hikoya tuzish va qayta hikoyalash

Matn asosida hikoya tuzish usuli o‘quvchilarning og‘zaki nutqini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Kichik guruhlarda o‘quvchilar matn mazmunini muhokama qilib, uni o‘z so‘zlari bilan qayta hikoya qiladi yoki yangi hikoya tuzadi. Masalan, matnning boshlanishi berilib, davom ettirish vazifasi topshiriladi. Guruh a‘zolari navbatma-navbat gapirib, hikoyani mantiqiy davom ettiradi. Ushbu jarayonda o‘quvchilar so‘z tanlashga, gaplarni to‘g‘ri tuzishga va fikrni izchil bayon etishga o‘rganadi. Natijada og‘zaki nutqning ravonligi va boyligi oshadi.

3.4. Bahs-munozara va muammoli vaziyatlar yaratish

Bahs-munozara usuli o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash va nutqiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Kichik guruhlarda muammoli savollar asosida bahs tashkil etish o‘quvchilarning o‘z fikrini himoya qilish, boshqalarning fikrini tinglash va hurmat qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Masalan, matndagi qahramon xatti-harakatiga baho berish, uning o‘rnida bo‘lsa qanday yo‘l tutish haqida savollar beriladi. O‘quvchilar o‘z fikrini dalillar bilan asoslab berishga harakat qiladi. Bu jarayon nutqning mantiqiyligi va ishonarliligini kuchaytiradi.

3.5. Ijodiy topshiriqlar asosida nutqni rivojlantirish

Ijodiy topshiriqlar kichik guruhlarda ishlash jarayonida o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi. Masalan, matn asosida rasm chizish va uni og‘zaki tasvirlash, qahramonga maktub yozish va o‘qib berish, yangi sarlavha topish kabi topshiriqlar beriladi. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarning tasavvurini kengaytiradi, so‘z boyligini oshiradi va nutqning erkin rivojlanishiga yordam beradi. O‘quvchilar o‘z fikrini erkin ifodalashga o‘rganadi, bu esa nutqiy kompetensiyalarning shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

4. TAJRIBA-SINOV ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI

Boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida kichik guruhlarda ishlash orqali o‘quvchilarning nutqini rivojlantirish samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Tajriba-sinov ishlari umumta‘lim maktabining boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ishtirokida olib borildi hamda u nazorat va tajriba guruhlarini qamrab oldi. Tadqiqot jarayonida sinflar ikki guruhga ajratildi: nazorat guruhi va tajriba guruhi. Nazorat guruhida o‘qish savodxonligi darslari an‘anaviy metodlar asosida tashkil etildi, tajriba guruhida esa darslar kichik guruhlarda ishlash texnologiyasi asosida olib borildi. Har ikkala guruhda darslar bir xil o‘quv dasturi asosida o‘tilib, farq faqat qo‘llanilgan metod va yondashuvlarda namoyon bo‘ldi.

Tajriba-sinov ishlarining dastlabki bosqichida o‘quvchilarning nutqiy rivojlanish darajasi aniqlanib, boshlang‘ich diagnostika o‘tkazildi. Diagnostika jarayonida o‘quvchilarning so‘z boyligi, og‘zaki nutq faolligi, gap tuzish ko‘nikmalari va fikrni izchil bayon etish qobiliyatlari baholandi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, tajriba va nazorat guruhlaridagi o‘quvchilarning nutqiy rivojlanish darajasi deyarli bir xil bo‘lgan. Tajribaning asosiy bosqichida tajriba guruhida o‘qish savodxonligi darslari kichik guruhlarda ishlash asosida tashkil etildi. Dars jarayonida matni rollarga bo‘lib o‘qish, guruhda savol-javob, matn asosida hikoya tuzish, bahs-munozara va ijodiy topshiriqlardan muntazam foydalanildi. O‘quvchilar kichik guruhlarda faol muloqotga kirishib, o‘z fikrini og‘zaki tarzda bayon etishga va boshqalarning fikrini tinglashga o‘rgandi. Nazorat guruhida esa darslar asosan individual o‘qish, o‘qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob berish va matn mazmunini qisqacha qayta hikoya qilish bilan cheklab qo‘yildi. Bu jarayonda o‘quvchilarning muloqot faolligi nisbatan past bo‘ldi. Tajriba-sinov ishlarining

yakuniy bosqichida qayta diagnostika o'tkazildi. Olingan natijalar tahlili shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhidagi o'quvchilarning nutqiy rivojlanish ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada oshgan. Xususan, tajriba guruhida o'quvchilarning so'z boyligi kengaydi, gap tuzish malakalari mustahkamlandi hamda fikrni erkin va izchil bayon etish ko'nikmalari shakllandi. Shuningdek, tajriba guruhidagi o'quvchilarning dars jarayonidagi nutqiy faolligi oshib, ular savol berish, fikr bildirish va bahs-munozaralarda faol ishtirok eta boshladi. Bu holat kichik guruhlarda ishlash texnologiyasining o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini yana bir bor tasdiqladi.

Tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qish savodxonligi darslarini kichik guruhlar asosida tashkil etish o'quvchilarning nafaqat nutqiy kompetensiyalarini, balki ularning muloqot madaniyati, mustaqil fikrlash va o'z fikrini himoya qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida kichik guruhlarda ishlash texnologiyasidan foydalanish o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv o'quvchilarning muloqotga kirishishiga, fikrini erkin ifodalashiga va nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim amaliyotida o'qish savodxonligi darslarini kichik guruhlar asosida tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalarni ishlab chiqish va ularni keng joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti. — Toshkent, 2021.
2. Boshlang'ich ta'lim metodikasi: o'quv qo'llanma / tuzuvchilar jamoasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. G'afforova T.X. Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
5. Abdullaeva M.N. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqni rivojlantirish metodlari // Ta'lim va tarbiya. — 2020. — №4. — B. 45-49.
6. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperative Learning: Increasing College Faculty Instructional Productivity. — Washington: ASHE-ERIC, 2017.
7. Vygotsky L.S. Thought and Language. — Cambridge: MIT Press, 1986.